

Estudi:

Polítiques i mesures per a fomentar el retorn: gestionar el capital humà en un context d'emigració

Índex

0.	PRESENTACIÓ	3
1.	ANAR I TORNAR: DADES DEL CERCLE MIGRATORI.....	3
1.1.	<i>Anar: Xifres de l'emigració des d'Espanya.</i>	4
1.2.	<i>Estar: els emigrants espanyols a l'estranger.</i>	5
1.3.	<i>Tornar: el retorn de l'emigració a Catalunya i Espanya.</i>	10
2.	IMPACTE DE L'EMIGRACIÓ AL PAÍS EMISSOR	12
2.1.	Impacte de les remeses.....	13
2.2.	Impacte al mercat de treball	14
2.3.	Impacte sobre un recurs intangible: el talent.....	14
3.	ESTRATÈGIES PER A LA CAPITALITZACIÓ DE L'EMIGRACIÓ.....	16
3.1.	Retorn	18
3.2.	Xarxes i gestió de la diàspora	20
3.3.	Inversió de remeses i estalvis.....	22
4.	RECURSOS A CATALUNYA I ESPANYA PER AL RETORN I EL MANTENIMENT DEL TALENT.....	23
4.1.	Serveis per a les persones retornades a Catalunya.....	23
4.2.	Serveis per a les persones retornades a Espanya	24
4.3.	Xarxes i iniciatives per a la gestió de la diàspora.....	25
5.	EXPERIÈNCIES A D'ALTRES PAÏSOS	26
5.1.	Colòmbia	26
5.2.	Equador.....	27
5.3.	Perú.....	27
5.4.	Mèxic	28
5.5.	Sud-àfrica	29
5.6.	Senegal.....	29
5.7.	Xina (Taiwan).....	30
6.	CONCLUSIONS	30
7.	PROPOSTES DE LA CECOT	32

0. PRESENTACIÓ

La situació econòmica actual a Catalunya i Espanya fa que moltes persones, joves i adultes, cerquin una oportunitat a l'estranger. Més enllà de les motivacions que tenen per a fer-ho, o de quines accions caldrien per a que la situació econòmica canviés oferint oportunitats laborals al propi territori, el present estudi vol fer una aproximació als impactes, en positiu i en negatiu, que pot tenir l'emigració en el país emissor d'emigrants, en la seva economia i en les seves empreses, així com en les pròpies persones que inicien aquest procés.

Partint del fet que **la situació d'emigració creixent existeix; quines accions es poden realitzar per què aquest fenomen aporti impactes el més positius possibles tant a les persones com en l'economia i el desenvolupament del país?**

Per a donar resposta a aquest interrogant, l'informe analitza diversos aspectes en cinc apartats. En el primer, s'analitzen les **dades migratòries prenent l'emigració com un fenomen circular, que cal abordar de forma completa**, tenint en compte els seus tres temps: **emigració, permanència a l'estranger i retorn al país d'origen**.

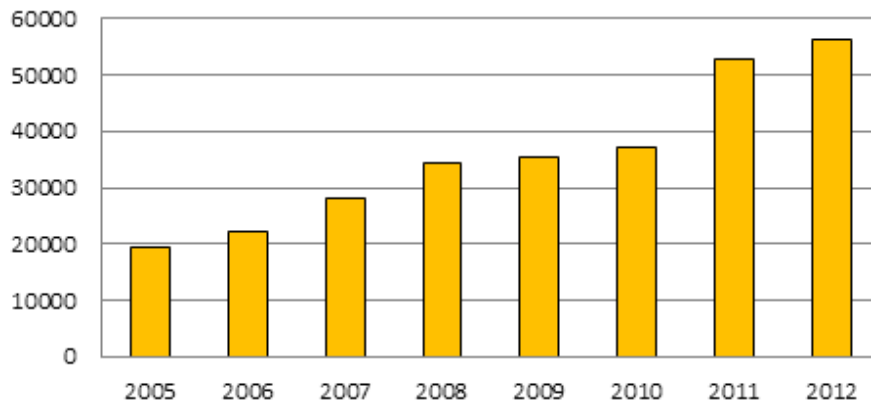
En el segon apartat, es descriuen alguns **impactes que té l'emigració** sobre el país emissor, sobretot des del punt de vista econòmic i del mercat laboral. En el tercer apartat, es detallen **estratègies** que es poden adoptar per tal que **l'emigració aporti la seva millor cara al país emissor**. En el quart, es detallen algunes **accions i serveis que existeixen a Catalunya i a Espanya** per a promoure el **retorn i gestionar la diàspora**. En el darrer apartat, s'aporten **experiències desenvolupades en altres països** en relació a la bona gestió de l'emigració i les polítiques de foment del retorn de persones emigrades.

Finalment, es presenten les **conclusions de l'estudi** i les **recomanacions** de la CECOT.

1. ANAR I TORNAR: DADES DEL CERCLE MIGRATORI

En l'actual context econòmic, **moltes persones, professionals i treballadores, cerquen una oportunitat econòmica a l'estranger**. Segons l'Instituto Nacional de Estadística (INE), **1.931.248** persones de nacionalitat espanyola estaven empadronats a l'estranger **l'1 de gener de 2013**, 459.607 persones més que l'any 2009. El flux d'emigrants ha augmentat any rere any, passant de les menys de 30.000 persones que sortien del país el 2006 a les quasi 60.000 que ho feren l'any 2012.

Gràfic 1: Nombre d'espanyols emigrats per any

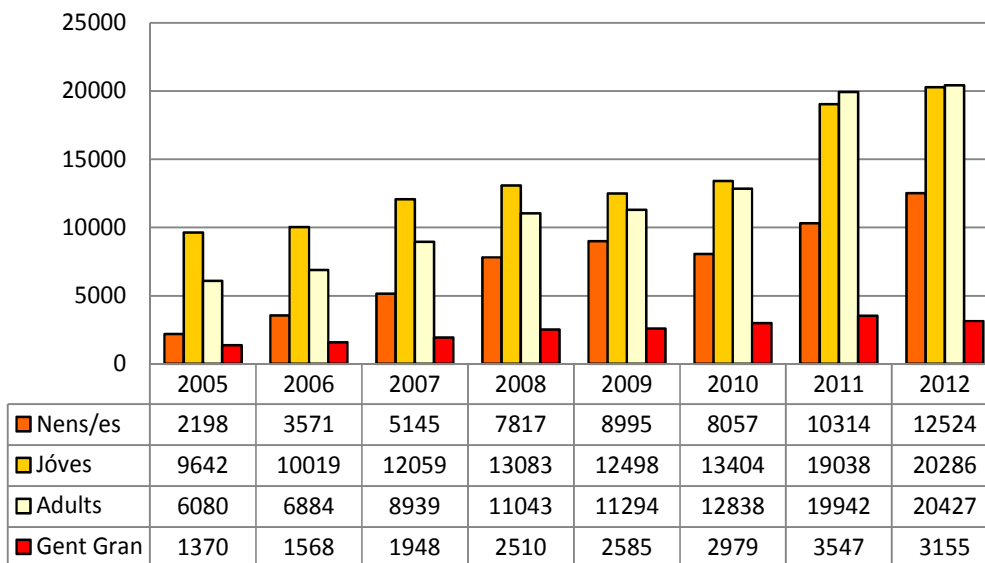
*Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE:
 Variacions residencials exteriors. Baixes per any.*

1.1. Anar: Xifres de l'emigració des d'Espanya.

Pel que fa al perfil de les persones que marxen, el **col·lectiu que ha tingut més pes**, de manera constant entre el 2005 i el 2010, ha estat el dels **joves (entre els 16 i els 34 anys)**. El **pes relatiu dels emigrants joves sobre el total d' emigrants**, malgrat tot, **ha anat disminuint**, des de quasi el 50% del total l'any 2005, fins a un 36% el 2010. **Per al 2011, i marcant un punt d'inflexió, les dades indiquen un canvi de tendència, essent el col·lectiu adult (35 a 64 anys) el que comptabilitza major nombre de persones que emigren** (vegeu Gràfic 2).

El **col·lectiu d'adults emigrants**, de fet, ha mantingut un **creixement exponencial** en nombres absoluts. El 2010, el nombre de persones d'aquesta edat que van marxar (12.838) doblava el nombre dels qui ho feien el 2005 (6.080). El 2011, aquest nombre es triplicava (19.942).

Gràfic 2: Nombre d'espanyols emigrats per grup d'edat i any.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE: Variacions residencials exteriors. Baixes per any.

L'emigració jove, en canvi, ha seguit una evolució una mica diferent; en el període 2005-2012 ha anat augmentant progressivament, excepte un **cert retrocés l'any 2009**, just després de l'inici de la crisi econòmica l'any 2008.

Això podria indicar un **canvi en els patrons que provoquen la mobilitat jove**, ja que en un primer moment les dificultats o manca de perspectives econòmiques poden haver frenat les sortides del país que estaven orientades a la formació, l'aprenentatge o el lleure i, per tant, suposaven bàsicament una despesa econòmica; reprenent-se més tard un flux important d'emigració jove per motius laborals. **L'emigració del col·lectiu jove els anys 2011 i 2012 s'ha disparat**, situant-se en més de 20.000 persones durant aquest últim any, enfront les menys de 10.000 persones l'any 2005.

Pel que fa a les motivacions personals, però, no **només el context de crisi i la manca d'oportunitats laborals expliquen la decisió i la possibilitat d'una persona d'emigrar**. Segons l'informe "El talent jove marxa a l'estranger", publicat per la CECOT¹ l'agost de 2011, entre les raons que podrien explicar l' **emigració de joves qualificats** hi són el **coneixement d'idiomes**, i el major coneixement de l'exterior gràcies a **experiències internacionals prèvies**, per exemple gràcies a beques de mobilitat internacional.

1.2. Estar: els emigrants espanyols a l'estranger.

¹ CECOT *El talent jove marxa a l'estranger* [en línia] consultat el 21 de novembre de 2013 a http://www.cecot.org/files/645-38-fichero/2011.07.22_Estudi_el_jove_talent_busca_feina_estranger_fundacio_cecot_persona_treball2.pdf?download=1

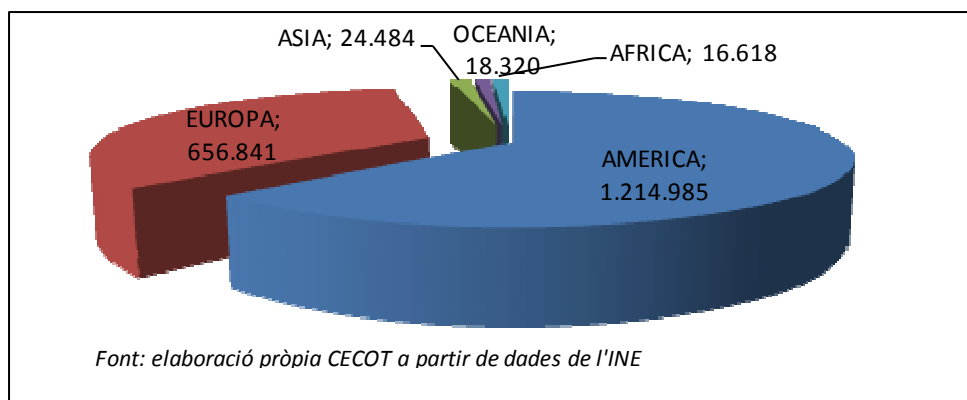
Existeixen poques dades fiables respecte el nombre, destí i perfil de les persones que han emigrat des d'Espanya. Això dificulta especialment fer-ne un seguiment quan són a l'estranger.

L'investigador Andreu Domingo, del Centre d'Estudis Demogràfics de la Universitat Autònoma de Barcelona (CED), exposa en un article publicat al *Revue Projet* (2013)², que els aspectes que dificulten un registre fiable de l'emigració són diversos: **no es porta un registre oficial sistemàtic**, i les dades que se solen utilitzar són les del padró, que tal vegada no recullen correctament l'emigració. **Les dades reals podrien ser força superiors a les recollides al padró.** Segons Domingo, moltes persones no es donen de baixa al seu municipi, per exemple per a poder votar a les eleccions municipals; i, a la vegada, la dependència del finançament dels municipis del nombre de persones empadronades podria fer que no s'encoratgi el fet de donar-se'n de baixa.

Destins

Tenint en compte aquestes precaucions, es poden analitzar les dades del Padrón de Españoles Residentes en el Extranjero (PERE), que des del 2009 es realitza de forma anual. Respecte el lloc de residència actual de les persones de nacionalitat espanyola empadronades a l'estranger, s'observa que **la major part d'espanyols emigrats estan empadronats al continent americà**, i que els països amb més persones empadronades de nacionalitat espanyola són, per ordre, Argentina, França i Veneçuela.

Gràfic 3: Persones de nacionalitat espanyola residents a l'estranger
(1 gener 2013)

² DOMINGO, A. (2013) : "Espagne: qui cherche du travail ailleurs?". *Revue Projet : Migrations: quelle autre politique pour l'Europe?*, n° 335: pp. 16-18. CERAS . Consultat 17 de juliol 2013 a <http://www.revue-projet.com/articles/espagne-qui-cherche-du-travail-ailleurs/>

A la taula 1 es poden observar els 10 països amb més residents de nacionalitat espanyola:

Taula 1: Els 10 països amb major nombre de residents de nacionalitat espanyola.

(1 de gener 2013)

País	Nombre de residents amb nacionalitat espanyola
1. ARGENTINA	385.388
2. FRANÇA	206.589
3. VENEZUELA	183.163
4. ALEMANYA	116.056
5. BRASIL	110.422
6. MÈXIC	100.782
7. SUÏSSA	99.539
8. CUBA	97.980
9. ESTATS UNITS D'AMÈRICA	94.585
10. REGNE UNIT	74.389

Font: elaboració pròpia CECOT a partir de dades de l'INE

Sovint s'ha argüït que bona part d'aquests residents a l'estranger són persones que havien emigrat a Espanya i n'havien adquirit la nacionalitat (**espanyols naturalitzats**), o bé són fills de persones emigrades, és a dir, **immigrants de segona generació al país de destí**. Per entendre millor el perfil de les persones residents a l'estranger, es pot comparar les dades anteriors amb l'observació exclusivament de les **persones de nacionalitat espanyola, nascudes a Espanya i residents a l'estranger**.

En el segon cas, la xifra total és molt menor (673.662 persones), però no hi ha grans diferències en quant als països preferits de destí; França passa del segon al primer lloc, seguida d'Argentina i Veneçuela. Dels 10 països amb més residents espanyols, només Cuba cau dràsticament al lloc 30 en comptar exclusivament els nascuts en territori espanyol; Mèxic passa a l'onzè lloc, i destaca la inclusió de Bèlgica i Andorra com el novè i desè país, respectivament, amb més població de nacionalitat espanyola nascuda a Espanya (vegeu Taula 2).

Taula 2: Els 10 països amb major nombre de residents de nacionalitat espanyola i lloc de naixement a Espanya. (1 de gener 2013)

País	Nombre de residents amb nacionalitat espanyola i nascuts a Espanya.
1.FRANÇA	118072
2.ARGENTINA	92453
3.VENEZUELA	55850
4.ALEMANYA	54358
5.REGNE UNIT	45089
6.SUÏSSA	44289
7.ESTATS UNITS D'AMÈRICA	42938
8.BRASIL	28625
9.BÈLGICA	24410
10.ANDORRA	17692

Font: elaboració pròpia CECOT a partir de dades de l'INE

Qualificació

En quant a l'emigració de **persones qualificades** (treballadors i treballadores amb formació específica i experiència) o **amb alta qualificació** (doctors, científics, investigadors, etc.), les dades encara són més escasses.

Aquest col·lectiu, que es calcula que representa un 30% del total de migrants en el món, en el cas espanyol és "estadísticament invisible", segons un informe de la representació espanyola de l'Organització Internacional per a les Migracions (OIM)³; especialment pel què fa a persones amb molt alta qualificació. **No existeix cap registre exhaustiu de la seva marxa, ni tampoc un registre d'aquests professionals de nacionalitat espanyola residents a l'exterior.** Es compta només amb dades estimatives, per exemple les facilitades per col·legis i sindicats professionals, o obtingudes a partir de les sol·licituds d'acreditació de títols per a l'exercici professional a l'exterior, entre d'altres.

Segons l'indicat estudi, aquestes dades estimatives apunten tendències, com que l'altíssim grau d'atur i precarietat d'arquitectes situa la seva possible intenció de marxar del país en un 73%, i que **la sortida de professionals de l'àmbit sanitari cap a**

³ Díaz, A. (2012): *Emigración de Profesionales Cualificados: Una Reflexión sobre las Oportunidades para el Desarrollo*. OIM /MAE. Consultat el 26 de novembre 2013 a http://www.spain.iom.int/index.php/biblioteca/publicaciones-oiom/doc_download/153-informe-migracion-profesionales-cualificados

l'estranger, especialment cap al Regne Unit, és constant malgrat que hi ha demanda d'aquests professionals en quasi totes les CCAA. ⁴

L'emigrant català

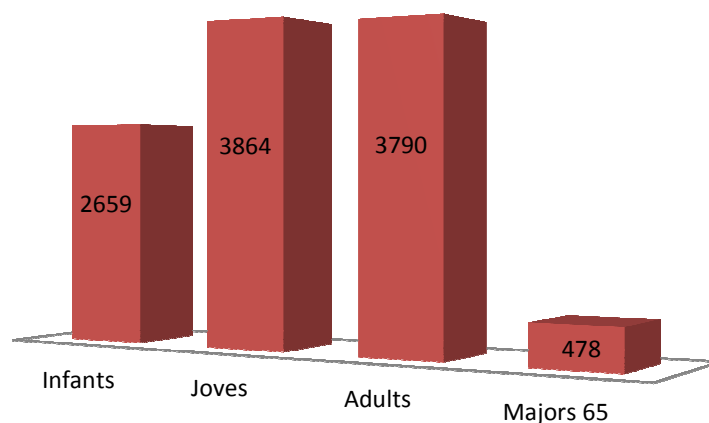
Pel què fa a Catalunya, tenint en compte encara les dades del PERE, unes **200.000 persones empadronades a l'estranger** l'1 de gener de 2013 ho havien estat per darrer cop en territori català. D'aquestes, **82.000 eren nascuts a Espanya. El continent on es trobaven més catalans residents és Amèrica** (101.924 persones), tot i que si tenim en compte només **els nascuts a Espanya, el destí preferit és Europa** (50.712 persones), gairebé doblant el nombre dels qui viuen a Amèrica (26.552 persones).

Pel què fa al gènere, **el nombre de dones i homes emigrats és pràcticament el mateix** (100 mil homes i 102 mil dones). Aquest equilibri es manté en la distribució per continents, excepte en el cas de l'Àsia i l'Àfrica, en el què la proporció d'homes és lleugerament més alta (el 57% d'emigrants catalans a l'Àsia són homes, i també ho són el 55% d'emigrants a l'Àfrica).

Pel què fa a les sortides, l'estadística de variacions residencials de l'INE ens indica que el 2012 van emigrar des de Catalunya 10.791 persones de nacionalitat espanyola. En el cas català, **el col·lectiu majoritari segueixen essent els joves per davant dels adults**, tot i que amb una diferència molt petita.

Gràfic 4: Emigració des de Catalunya l'any 2012 per grups d'edat.

(Baixes residencials de persones de nacionalitat espanyola de Catalunya cap a l'exterior)

Font: elaboració pròpia CECOT a partir de dades de l'INE. Estadística de Variaciones residenciales..

Situació de l'emigrat

⁴ Díaz, A.(2012), op.cit., pàg. 19

El perfil de les persones que emigren pot ésser molt divers. L'edat, gènere, el nivell d'estudis, la qualificació i experiència professional, la nacionalitat d'origen o situació familiar de partida, **condicionen el procés migratori, els destins o feines desitjades o possibles, i les dificultats i oportunitats que poden trobar aquestes persones.** La realitat, necessitats i vivències d'uns i altres pot ser molt divers.

L'experiència migratòria suposa canvis vitals importants, tant per la separació del país d'origen i de les persones properes que queden enrere, com per l'adaptació a un nou país, cultura i, en molts casos, idioma; i per la creació de nous llaços, vincles i relacions personals al país de destí.

Així, l'emigració requereix capacitat d'adaptació i genera aprenentatges importants, però pot tenir aspectes traumàtics, tant per a qui marxa com per a qui es queda. El fet de viure-ho com un a elecció o com una obligació, l'actitud cap el procés condicionen marcadament la facilitat d'adaptació a la nova situació. **La preparació prèvia abans de marxar és també un element clau: aprendre l'idioma, conèixer la informació fonamental sobre el país pel què fa a la legislació, al mercat de treball, o a qüestions pràctiques, condicionen marcadament la facilitat d'adaptació a la nova situació.** Comptar amb l'acreditació acadèmica que assegurarà que la formació cursada tindrà valor al país de destí és també de molta importància. La millor manera de marxar és comptant amb una oferta i lloc de treball al lloc de destí, però això és molt difícil d'aconseguir excepte en el cas de perfils molt concrets.⁵

La persona emigrant es vincula al nou context geogràfic sense acabar de desvincular-se del seu context d'origen. Alguns autors indiquen que l'emigrant genera una identitat "transnacional".⁶ Aquest conjunt de vincles en cada un dels països fan d'aquestes persones excel·lents ponts de comunicació, i la seva xarxa d'amistats, afectes i contactes, que és a l'hora local i transnacional, passa a formar part del seu "capital social" (UNDP)⁷. També el coneixement de normes, valors, tradicions i maneres de fer en ambdós territoris, esdevé un coneixement específic molt valuós, que posseeixen quasi exclusivament els migrants que aporta, a la vegada, un valuós capital social.

1.3. Tornar: el retorn de l'emigració a Catalunya i Espanya.

El procés migratori, tanmateix, no és unidireccional. L'any 2012, **27.675 persones de nacionalitat espanyola, es varen donar de baixa d'un consolat exterior per a retornar**

⁵ Díaz, A. (2012) op.cit; CIDOB (2013) op. cit.

⁶ Al-Ali, N. y Koser, K.(Ed.) (2002): New approaches to migration? : transnational communities and the transformation of home. Routledge. London.

⁷ UNDP: "Promoting a territorial approach to migration and development: the practices, frameworks and strategies of local authorities to harness the potential of migration for development." Recurs electrònic del programa "strengthening the contribution of migration for development by reinforcing its local dimension" del JMDI.

a l'estat espanyol⁸, principalment cap a la comunitat autònoma de Madrid (7.492 persones) i cap a Catalunya (4.168 persones). La major part provenien del continent Americà (14.182) i d'Europa (10.173); el primer país de procedència d'emigrants retornats fou Cuba (3.184), seguit de Veneçuela (2.464) i el Regne Unit (2.339) (vegeu la taula 3).

Taula 3: País de procedència de les persones de nacionalitat espanyola retornades segons baixes consulars. (2012)

País de procedència	2013
1. Cuba	3.184
2. Veneçuela	2.462
3. Regne Unit	2.339
4. Estats Units	2.055
5. França	1.744
6. Argentina	1.225
7. Alemanya	1.131
8. Suïssa	1.090
9. Ecuador	894
10. Mèxic	812

Font: elaboració pròpia CECOT a partir de dades del Ministerio de Empleo y Seguridad Social, DGM

Si tenim en compte, en canvi, les persones de nacionalitat espanyola que es van empadronar en algun municipi de l'Estat després d'haver-ho estat a l'estranger, és a dir, les **altes residencials exteriors de persones de nacionalitat espanyola**, aquesta xifra ascendeix a **34.405** per al mateix any 2012, el què representa una forta disparitat en les dades i mostra la dificultat de seguir el traç d'aquest fenomen. Les dades de variació residencial del PERE ens permeten però disgregar per edat; **el col·lectiu majoritari de retornats** va ser el 2012 el dels **adults entre 35 i 64 anys** (13.454), seguit dels **joves entre 16 i 34 anys** (9.176) i els infants fins a 15 anys (7.778). El col·lectiu amb menys retornats, tot i que en un nombre prou important (3.992) és el de **majors de 65 anys**.

Aquest moviment de retorn **suposa reptes per a la persona retornada**, a la que **l'Estat i les organitzacions socials han de donar resposta**, tant des del punt de vista de **drets** (garantir la igualtat d'oportunitats d'aquestes persones enfront a la resta de nacionals) com des d'una **òptica econòmica i de creixement del país**.

⁸ Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Dirección General de Migraciones: Españoles Residentes en el extranjero retornados (ERE) 2012.

Aquest darrer aspecte té especial importància en el cas que qui emigri siguin **persones amb altes qualificacions i competències**; ja que l'emigració i retorn d'aquestes persones, aportant el coneixement i els vincles adquirits fora, pot ser molt enriquidor per al país d'origen.

Tot i que en menor grau, **el retornat al seu propi país pot tenir necessitats i dificultats semblants a les de l'immigrant**. Coneix la llengua i la cultura del país, però hi ha elements de l'entorn que han canviat durant la seva estada fora, i ell mateix ha canviat també en adaptar-se a un país estranger. La persona tindrà probablement una xarxa social i familiar que a l'immigrant li manca, però la seva xarxa de contactes professionals a Espanya pot haver disminuït considerablement en trobar-se fora.

D'altra banda, aquestes persones retornades, poden requerir d'un temps per a descobrir i recopilar informació sobre els serveis públics i privats als que es pot accedir per a trobar feina, i per a rebre orientació sobre formació o sobre com constituir la seva pròpia empresa.

Aquestes necessitats cal tenir-les en compte per a concebre el procés d'emigració i retorn de manera que sigui el més fàcil per a la persona, i el més enriquidor per al país.

2. IMPACTE DE L'EMIGRACIÓ AL PAÍS EMISSOR

La nova onada emigratòria des d'Espanya és un fenomen poc analitzat encara, sobre el qual hi ha poca informació i estudis.

Tot i així, en l'actualitat comencen a existir articles, fòrums, opinions sobre l'emigració, els seus possibles efectes sobre la nostra societat i economia, el seu volum i la dimensió des del punt de vista quantitatiu, o les seves possibles causes.

Un bon punt de partida per a l'anàlisi és la literatura existent sobre **l'impacte de l'emigració** en altres **països històricament emissors**, tot i que tinguin unes característiques socio- econòmiques força diferents a les espanyoles. De fet, els primers anàlisis que s'han fet per al cas Espanyol i català segueixen les reflexions que s'han fet anteriorment per analitzar la migració a nivell global.

Els estudis en aquest camp, doncs, indiquen que els **impactes de l'emigració en l'economia i el mercat de treball del país emissor poden ser positius**, ja que contribueixen al seu desenvolupament, però compten també amb aspectes negatius.

Aquests impactes variaran molt en funció del tipus de persona que emigri, sobretot pel què fa a la seva formació i qualificació. Entre els impactes positius destaquen aquells que poden ajudar a reduir la pobresa, com són l'increment de les remeses, o la

migració circular, que pot fer créixer la riquesa tant en el país emissor, com en el receptor.⁹

Entre els negatius, més enllà del component traumàtic que sovint pot tenir l'emigració per falta d'oportunitats al propi país, la pèrdua de talent i de professionals clau són dels més destacats.

2.1. Impacte de les remeses

Un dels impactes més positius de l'emigració per a l'economia del país emissor han estat tradicionalment les **remeses; l'enviament de diners de les persones emigrades al seu país d'origen**. Aquestes solen tenir un "efecte multiplicador", això és; cada dòlar o euro enviat com a remesa acaba produint un increment del PIB major a un dòlar o euro. La dimensió d'aquest efecte (per quant es multiplica cada dòlar a nivell de PIB) varia d'un país a l'altre, en funció de molts factors.¹⁰

En general, es considera que són les **persones treballadores amb menor qualificació** les que fan una aportació més positiva en remeses, per dos motius: solen deixar al país d'origen la seva família, el què incentiva l'enviament de diners; i a més, aquests diners van a parar a les seves zones, barris i capes socials d'origen, que són sectors amb menys recursos. Així, l'impacte de les remeses dels treballadors no qualificats té un efecte redistributiu i de disminució de la pobresa.¹¹

Aquests diners, però, van sovint a parar al consum directe de les famílies i no se'n sol fer una inversió en desenvolupament econòmic o social, que tindria un efecte multiplicador major; l'impacte en l'economia i en les condicions de vida és més petit del què podria ser, segons indiquen Dayton-Johnson i altres¹². La inversió de remeses per a la creació d'empreses, o en formes d'inversió col·lectiva per a projectes comunitaris, té un impacte major que si es dediquen únicament a consum.

Finalment, malgrat el caràcter eminentment positiu que té l'entrada de remeses, algunes visions crítiques apunten que s'ha vist amb excessiu optimisme les possibilitats que tenen per al desenvolupament; la dependència de les remeses per a iniciatives empresarials, argumenten, pot ser indicador de la manca de fonts de finançament per a inversions productives, i els projectes comunitaris poden estar suplint estructures que no proveeix l'estat, més que fomentar el desenvolupament. Des d'aquesta òptica

⁹ Dayton-Johnson, J.; Pfeiffer, A.; Schwinn, J. (2009): *Migration and Employment*. Dins OECD (2009): *Promoting pro-poor growth: Employment*. Pàg. 149-151.

¹⁰ OCDE (2006): *International Migrant Remittances and their role in development*. *International Migration Outlook*. SOPEMI Edition. Pàg.16

¹¹ Keeley (2009) op.cit, pàg. 117 ;Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit., pàg. 197.

¹² Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit, pàg. 150

les remeses es veuen com una conseqüència de l'abandó de l'estat i de la inacció privada, no pas la seva solució.¹³

En quant el volum i importància de les remeses, resulta en general difícil poder analitzar i fer el seguiment d'aquest flux d'ingressos. A Espanya, l'any 2012, el volum de diners enviats per emigrants des de l'estranger fou de 5.923 milions d'euros, segons dades publicades per el Banco de España; el segon trimestre de 2013 les remeses rebudes (1.591 milions d'euros) van superar per primer cop en molt de temps les enviades des d'Espanya a l'estranger (1.563 milions d'euros). Tot i poder comptar amb aquestes dades a nivell global, **és encara poc evident l'impacte que poden tenir les remeses en el cas espanyol;** país que per altra banda, viu circumstàncies diferents de les dels països en vies de desenvolupament.

2.2. Impacte al mercat de treball

Diverses hipòtesis giren entorn a **l'impacte en el mercat de treball del país d'origen** quan es donen fenòmens importants d'emigració, depenent també del nivell de formació de les persones i la zona d'origen d'aquells i aquelles que marxen, així com dels nivells d'atur i ocupació. D'entrada, la marxa de persones en un mercat de treball amb alt nivell d'ocupació portaria a l'augment dels salaris i les condicions laborals de les persones que es queden; mentre que **l'emigració en un mercat de treball amb alt atur, com el cas d'Espanya, contribueix a crear oportunitats per als qui es queden,** sense incidir en un augment dels costos laborals.

Actualment a Espanya, amb un mercat de treball amb altíssima desocupació, sembla que l'impacte que hi té l'emigració és sobretot el de **suavitzar la incidència de l'atur,** que seria molt més insostenible si no hi haguessin persones que poguessin trobar una forma d'ocupació i de desenvolupament professional a l'exterior.

2.3. Impacte sobre un recurs intangible: el talent.

Un dels **impactes negatius** que pot portar la emigració sobre el país emissor es dona quan **les persones que marxen són treballadors qualificats o persones amb molt alta qualificació.** Segons Dayton-Johnson i altres¹⁴ *“si [...] porta cap a una pèrdua significativa de treballadors qualificats [...] (braindrain) l'emigració internacional pot tenir impactes negatius en els països emissors”.*

¹³ CEPAL (2006) : *Migración internacional, derechos humanos y desarrollo*. Naciones Unidas. Santiago de Chile. Pàg.171

¹⁴ Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit, pàg. 151

Això és així per diversos motius. Tot i que **els impactes difereixen d'un país a l'altre**¹⁵, hi ha **aspectes que són àmpliament compartits** i que incideixen negativament en els països d'on prové aquest tipus d'emigració.

En primer lloc, aquestes persones han estat formades a través del sistema educatiu del país d'origen. **Aquesta inversió en educació**, sigui pública o familiar, en aquell moment deixa de tenir impacte en el desenvolupament de l'àmbit geogràfic d'origen.

En segon lloc, la marxa d'aquests professionals, que trigarà molts anys a compensar-se amb educació i formació, pot portar a una **absència de professionals clau**.¹⁶

Finalment, diversos **efectes negatius** s'observen en el **mercat de treball, la productivitat i la innovació**.

Pel que fa a la innovació, en marxar la població qualificada i molt qualificada, el país perd les persones que podrien ser els seus majors innovadors i generadors de noves d'idees.¹⁷

En quant als efectes en el mercat de treball, la seva escassetat pot afectar **la disponibilitat de professionals qualificats** que necessiten les empreses i institucions del país. Un element que s'ha destacat en l'àmbit del mercat de treball i la generació d'ocupació, és l'anomenat "**efecte treballador clau de volta**" dels treballadors qualificats; la producció d'un bé o servei requereix la combinació de treballadors qualificats i no qualificats, i l'absència dels primers impedeix que els segons puguin realitzar la seva feina.¹⁸

De la mateixa manera, són diversos els estudis que porten a relacionar el **nivell de formació amb la productivitat del treball**¹⁹, de manera que una pèrdua de persones qualificades pot fer disminuir la productivitat del país. L'emigració de treballadors qualificats desposseeix el país de capital humà, entorpidint el progrés de les indústries i serveis més productius.²⁰

D'altra banda, si un dels efectes positius de l'emigració són **les remeses**, en el cas dels treballadors, treballadores i professionals qualificats, aquest element perd importància i poques vegades compensa la pèrdua d'aquestes capacitats i talents; tot i que aquests tipus d'emigrants solen obtenir **salaries més alts** a l'exterior, **la proporció del salari que arriba al país en forma de remeses és en general menor, i l'enviament de remeses sol extingir-se en poc temps**²¹. Això és així perquè aquestes persones emigren més sovint

¹⁵ Wicramasekara, P. (2013): Policy responses to skilled migration: Retention, return and circulation. Perspectives on Labour Migration Working Paper. nº5. International Labour Office. Geneva.

¹⁶ Dayton-Johnson (2009), op. cit., pàg.154

¹⁷ Keeley (2009), op. cit., pàg. 118

¹⁸ Dayton-Johanson (2009), op.cit., pàg. 155.

¹⁹ Wicramasekara (2013), op.cit., pàg. 29.

²⁰ Dayton-Johnson (2009), op.cit., pàg. 153.

²¹ Wickramasekara (2013), op.cit., pàg 8.

amb la seva família propera, i la seva família extensa se sol trobar en una millor situació econòmica que en el cas dels treballadors no qualificats.

Així doncs, mentre els **beneficis per al país receptor d'immigració** es poden considerar en general més alts quan la qualificació de les persones immigrades és alta²², **per al país emissor**, en canvi, **la pèrdua de talent suposa un impacte bàsicament negatiu**.

Però també pot reportar beneficis, especialment en un cas: **que aquestes persones retornin més tard**.

Si en general és **beneficiós per al desenvolupament d'un país en moltes àrees el retorn d'emigrants - portant amb sí noves capacitats, coneixements i experiències**²³ - en el cas dels emigrants qualificats aquest efecte és encara més important.

De fet, una de les motivacions per a emigrar, més enllà de l'econòmica, pot ser **accedir a oportunitats educatives, de formació i de progrés professional, que no es poden obtenir al país d'origen**.

Fins i tot quan no retornen, si les persones qualificades mantenen d'alguna manera el vincle amb el país d'origen, **poden contribuir amb el seu talent a l'economia, productivitat i en general al desenvolupament d'aquest**.

Diversos estudis i informes han analitzat de quina manera es pot **mantenir el talent emigrat vinculat al país**, de manera que aquesta pèrdua inicial de talent no sols no tingui un impacte negatiu, si no fins i tot incrementi les possibilitats del país d'origen. Així, s'ha estudiat com convertir aquesta experiència migratòria en un **fenomen formatiu i de desenvolupament de les capacitats i competències** dels professionals i treballadors emigrants, que augmenten la qualificació i experiència d'una manera que no hauria pogut ésser possible si s'haguessin quedat; cercant la forma que aquest creixement del talent de les persones que han emigrat tingui una repercussió i impacte positius al país d'origen.²⁴

3. ESTRATÈGIES PER A LA CAPITALITZACIÓ DE L'EMIGRACIÓ.

Fins aquí, s'ha exposat les capacitats, coneixements, experiències i vincles que pot adquirir l'emigrant a través de la seva experiència migratòria. També s'ha tractat la pèrdua que suposa per al desenvolupament econòmic i social d'un país la fuga de capital humà, sobretot- però no només- quan es tracta de persones qualificades o molt

²² Santana, JA. (Coord.) (2008): Immigració i mercat de treball a Catalunya. Barcelona, CTESC . Pàg. 110-112.

²³ Keeley (2009), op.cit., pàg 118

²⁴ Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit., pàg 152

altament qualificades. La persona que migra porta amb sí “capital humà, capital financer i emprenedor, capital social, capital afectiu i capital local”, segons indica la Join Migration and Development Initiative (JMIDI) en un document de treball.^{25 26} Aquestes capacitats incidiran sobretot al territori on la persona resideix, i també, en menor mesura, en aquells amb els quals manté algun tipus de vincle.

D'altra banda, s'ha observat els reptes que suposa la migració per a les persones, tant per les qui marxen com els qui es queden – familiars, persones properes...-; i com diferents factors de partida - com poden ser la seva formació, posició social, o el coneixement i informació que l'emigrant tingui del lloc de destí- condicionen la seva vivència.

A continuació, s'exposa com es pot acompanyar aquest procés migratori per tal que els seus impactes, tant per la persona, com per al desenvolupament social i econòmic del país, siguin el més positius possible.

Hi ha ampli acord en què la millor forma que totes aquestes capacitats i “capital” que porta l'emigrant amb sí, tinguin incidència en el territori d'origen, **és que la persona retorni**, sigui de forma permanent o de forma periòdica. Això, però, no sempre és possible. De fet, és difícil que succeeixi mentre les condicions del país que van motivar la partida segueixin existint. Per això, el manteniment del **vincle amb els emigrats** és clau, tant per al seu futur retorn com per a poder comptar amb els seus coneixements, habilitats, o xarxa de contactes a l'exterior. També per tal d'afavorir que els seus **estalvis i remeses** arribin al país d'origen, si és que ho fan, de manera que **ajudin** el màxim al **desenvolupament social i econòmic del territori**.

Aquest vincle, però, i en general la implicació de la persona emigrada en la millora del propi país, no sempre es dóna de forma espontània, ni es pot aconseguir de forma forçada. La persona que ha marxat ha passat per un procés que molts cops pot ser dolorós, tant per a ell/a com per el seu entorn. Diversos autors destaquen que la **construcció d'un clima i relació de confiança** entre qui ha marxat i les institucions i organitzacions del país d'origen és imprescindible per a poder mantenir el vincle entre ambdós.

El **recolzament a la persona emigrant abans, durant i després de l'emigració** és clau no sols per afavorir el seu èxit en l'experiència i el seu progrés personal, professional i/o educatiu, si no que també **és fonamental per a construir aquesta relació de**

²⁵ UNDP, op.cit.

²⁶ Segons aquesta definició, el **capital humà** inclou educació, formació, capacitats i coneixement; el **capital financer i emprenedor** implica inversions en desenvolupament a l'estranger, negocis, remeses, estalvis, inversions en empreses, compra de béns immobiliaris o suport humanitari. El **capital social** està conformat per les xarxes, normes i valors que faciliten la cooperació entre i dins dels grups, així com coneixement i sensibilitat cap a innovacions socials. El **capital afectiu** té relació amb el compromís i bona disposició relacionada amb vincles emocionals al país d'origen; i el **capital local** dels migrants és la voluntat d'actuar en certes raons que no són tingudes en compte tradicionalment per els actors del desenvolupament.

confiança, mantenir el vincle afectiu i identitari amb el lloc d'origen, i **treballar doncs per a què l'emigració no esdevingui un llast** per al desenvolupament del territori.

3.1. Retorn

Els **beneficis potencials del retorn definitiu o temporal** de la persona que ha marxat, passen per la **recuperació de les capacitats i habilitats** que ja portava amb sí en marxar, i d'aquelles que ha adquirit en l'emigració; per l'aportació d'un **coneixement profund i una xarxa de contactes al país on ha estat**; i pel fet de portar amb sí els **recursos econòmics i els estalvis** que hagi pogut obtenir.

De fet, **si les persones emigrades han pogut estalviar prou, hi ha evidència que són més sovint auto-ocupades** quan retornen que no pas les persones que no han emigrat²⁷. D'altra banda, la millora en les capacitats i l'adquisició d'experiència **augmenten l'ocupabilitat d'aquestes persones** i per tant poden posicionar-se millor en el mercat de treball del país d'origen. Tenint en compte que les **persones qualificades** són a més les que es considera que tenen més **opcions per a augmentar els seus coneixements** en la seva l'estada a l'exterior, serà el retorn d'aquests la que pot aportar més oportunitats per al país d'origen.

Tots aquests aspectes fan preveure que **el retorn d'emigrants**, sigui ocasional o regular, pugui **activar l'economia**. Quan les persones que havien emigrat retornen portant de tornada capital i coneixement, aquest retorn recolza el desenvolupament econòmic i la creació de treball al seu país.²⁸

Ara bé, **aquests beneficis no es donen en qualsevol cas**. Si la persona no ha obtingut una feina adequada a les seves qualificacions mentre estava a l'exterior, per exemple.²⁹ les seves habilitats professionals es poden haver vist minvades enlloc d'enriquides:

“Alguns [emigrants] veuen les seves habilitats disminuïdes quan són fora. Especialment, si les seves titulacions no se'ls han reconegut”³⁰

Un informe de l'OECD³¹ afirma **que la migració de retorn i la migració circular poden promoure la circulació i intercanvi de capacitats i coneixements—sempre que els coneixements adquirits siguin d'utilitat en el país al que es retorna.**

Des d'aquesta perspectiva, **l'assessorament i acompanyament a la persona abans d'emigrar** pren especial importància, perquè garantir un procés migratori exitós des

²⁷ Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit., pàg. 160

²⁸ Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit, pàg.157

²⁹ Díaz (2012), op.cit., pàg. 31

³⁰ Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit, pàg.157

³¹ Development Center (2007): Policy Coherence for Development: Migration and Developing Countries. OECD. Pàg. 63

del punt de vista professional i econòmic és fonamental perquè el fet migratori pugui aportar impactes positius. Aspectes com poder tramitar la **convalidació de les titulacions acadèmiques**, comptar amb una **oferta de treball en origen**, disposar de **coneixements d'idiomes**, i comptar amb **informació suficient sobre el país de destí** per a prendre decisions encertades, són elements fonamentals per a l'èxit de tot el procés. Això reforça la idea que **els tres moments de l'emigració (previ, estada a l'estranger i retorn) estan estretament lligats i que cal incidir en tots ells de forma integral.**

D'altra banda, **què pot impulsar les persones que han emigrat a tornar?** Com s'ha esmentat, és difícil que aquesta decisió es doni sense que canviïn les oportunitats al país d'origen. La majoria d'emigrants marxa per a **obtenir un millor salari** (o per la possibilitat d'un salari, podríem afegir en un context d'alt atur), però també per **augmentar les possibilitats de rebre educació i capacitació.**³² Aquests aspectes es poden compensar puntualment amb **incentius per atraure el retorn d'un col·lectiu concret** (per exemple, oferint una convocatòria pública específica per als professors emigrats, com ha fet l'Equador), però en general és difícil propiciar el retorn mentre no canviïn elements estructurals del país pel què fa a l'economia, els salaris, el mercat de treball o l'accés a l'educació. Segons Dayton-Johnson et al.³³ és més possible **que els emigrants retornin si millora el clima per a la inversió i l'ocupació.** Aquests autors destaquen (pàg.158) que les persones amb menor capacitació es poden veure atretes cap a casa per un **augment de les oportunitats laborals**, mentre que per als altament qualificats seran atractives **polítiques que promouen entorns i infraestructures fortament orientats a I+D.** Els mateixos autors reconeixen, però, que manca encara investigar amb profunditat **quins elements polítics, socials i econòmics estimulen el retorn.** (pàg.160)

Cal tenir en compte, també, l'edat i la situació familiar de les persones emigrades. **Tenir família**, segons Ana Díaz³⁴, **desincentiva la migració**, però també el retorn. Persones joves, solteres i/o sense càrrega familiar que han emigrat, és molt probable que estableixin la seva pròpia família al lloc de destí, el què farà disminuir molt la seva disposició a retornar. De fet, segons la mateixa font (pàg.31):

“les evidències mostren que un cop passats cinc anys de residència a l'exterior, augmenta la possibilitat de no- retorn.”

El què es pot fer, si més no, és **facilitar l'adaptació i integració d'aquells que han decidit retornar**, així com oferir informació i assessorament als qui s'ho estan plantejant. La seva estada fora, en la major part dels casos haurà “augmenta la seva

³² Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit, pàg.151

³³ Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit, pàg.157

³⁴ Díaz (2012), op.cit., pàg. 27

ocupabilitat i la seva capacitat d'iniciar un negoci"³⁵, però, com s'ha indicat a l'inici d'aquest informe (punt 1.3), es troben amb dificultats similars en alguns aspectes a les dels immigrants. En molts països, la creació d'una Oficina de Retorn, o serveis similars, s'ha fet en vista a donar suport en aquest sentit.

Tanmateix, en general se sap molt poc sobre els retornats: Pel que fa a la seva reentrada al mercat laboral, caldria preguntar-nos: *En quins sectors s'ocupen més? Ho fan en feines formals o informals? La feina un cop retornats té a veure amb la que van fer fora? Poden realment aplicar coneixements?* ³⁶Per altra banda, saber que els retornats inicien negocis més sovint, no és suficient per a mesurar l'impacte real d'aquest aspecte, caldria saber també si són capaços, per exemple, de generar ocupació.

Per a poder valorar la seva incidència econòmica, i per a poder oferir amb èxit serveis de suport, caldria poder disposar de dades i informació sobre les persones que retornen. Una oficina de retorn, o servei equivalent, que acollís i assessorés les persones que retornen, podria també fer seguiment i recollir aquestes dades.

3.2. Xarxes i gestió de la diàspora

Una de les formes que s'ha destacat per a no perdre el "stock de capital humà, social, econòmic i cultural" que representen els emigrants³⁷ és **possibilitar la seva contribució al desenvolupament econòmic i social del país des de l'exterior**.

Mantenir el contacte amb la diàspora facilita **l'accés al seu coneixement i gaudir d'una xarxa a l'exterior**, alhora que **facilita el posterior retorn** i és condició necessària per a poder comptar amb la seva **capacitat d'inversió** o d'aportar recursos.

Pel que fa a **l'accés al talent i als coneixements dels emigrants qualificats**, les xarxes poden propiciar que persones residents a l'estranger **col·laborin puntualment en projectes, aportin coneixement o realitzin consultories des de l'exterior**. Les xarxes són també importants per a **veure si hi ha membres de la diàspora que encaixen amb llocs de treball vacants al país**, sobretot si tenen habilitats poc freqüents.³⁸

En quant a **comptar amb una xarxa de contactes radicada a l'exterior**, els emigrants tenen una **importància comercial clau**, especialment aquells més qualificats. Són diversos els motius que s'han esgrimit per a destacar l'oportunitat que representa que hi hagi persones del país resident a l'estranger.

³⁵ Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit, pàg.151

³⁶ Dayton-Johnson et al. (2009), op.cit, pàg.160

³⁷ Díaz (2012), op.cit., pàg. 45

³⁸ Dayton-Johnson (2009), op.cit.

D'una banda, el fet de ser **coneixedores d'ambdós contextos, culturals i lingüístics**, els fa **idonis interlocutors o intermediaris comercials** per a les empreses del seu país; comptar amb un professional format ubicat al país del client és per a les empreses un avantatge comparatiu. També per a les empreses del país de residència, poder negociar amb una persona que resideix al seu propi país els **ofereix major confiabilitat**. S'ha estimat que un increment del 10% d'immigrants d'un país està associat a un increment del 3% de les importacions des d'aquell país.³⁹

Això revesteix especial importància en el cas espanyol ja que, segons s'indica a Díaz⁴⁰ "els principals països de destí de la migració qualificada coincideixen amb els principals socis comercials d'Espanya". D'altra banda, la **creació de negoci destinat als propis emigrants**, com és la comercialització de productes del país (anomenat "comerç nostàlgic")⁴¹ o serveis de comunicació, enviament de diners, etc.⁴² és un camp que creix a mesura que més persones d'un mateix origen s'estableixen en un territori.

La xarxa i l'intercanvi d'informació té una marcada centralitat en tot el fet migratori. La persona sovint es desplaça a un lloc concret perquè ja hi té contactes; manté el contacte amb la seva família o altres persones i agents al país d'origen; de vegades s'organitza conjuntament amb altres emigrants.

Participar, facilitar i prendre part d'aquestes xarxes enriqueix totes les parts implicades, però "*comporta una tasca de networking, de crear i facilitar llaços entre les diferents agrupacions d'emigrants, i entre els emigrants i el país d'origen.*"⁴³ Per tal de mantenir aquest contacte amb la diàspora cal "*reforçar els elements positius en la relació entre el país d'origen i la diàspora, en comptes de forçar aquest vincle*" així com "*construir un clima de confiança, fer que els emigrants se sentin identificats amb els país d'origen, i liderar iniciatives de suporta als ciutadans, proveint informació i relacions quan siguin necessàries*".⁴⁴

Tenir i mantenir el contacte amb les persones emigrades requerirà doncs d'una tasca tant de recollida de dades com de gestió de la relació de forma positiva, basada en la confiança i en el reconeixement mutu.

L'existència d'aquesta xarxa permetrà informar i detectar necessitats per al retorn, així com divulgar i oferir possibilitats d'estalvi i inversió que siguin més productius per a l'economia i el mercat del treball del país, que s'expliquen a continuació.

³⁹ Díaz (2012), op.cit., pàg. 33

⁴⁰ Díaz (2012), op.cit., pàg. 31

⁴¹ Díaz (2012), op.cit., pàg. 31

⁴² Ros, A.; Gonzalez, E.; Marín, A. Sow, P (2007): Migration and information flows. Working Paper Series WP07-002 Internet Interdisciplinary Institute.

⁴³ CIDOB (2013), op.cit., pàg. 7

⁴⁴ CIDOB (2013), op. cit., pàg 7,10.

3.3. Inversió de remeses i estalvis.

Les accions per atraure remeses van habitualment en dues direccions: reduir el cost de les transferències i intentar canalitzar aquests fluxos en un ampli conjunt d'usos que es considera que poden contribuir al desenvolupament social i econòmic del país.⁴⁵

Hi ha diferents formes com les remeses enviades pels emigrants poden contribuir-hi. Segons indica un informe de l'OECD de 2006⁴⁶ s'ha estudiat extensament l'impacte de les remeses segons l'ús que se li dona (consum, compra de casa o terra, estalvi...), amb conclusions diverses, però "no hi ha dubte" que "quan aquestes remeses s'inverteixen en activitats emprenedores té un efecte positiu directe sobre l'ocupació i el creixement". Si els diners que han estalviat, o que envien els emigrats, es dediquen a la creació d'empresa, el benefici per al país és molt major que en altres usos.

Per això algunes polítiques públiques van en la direcció d'incentivar **que es reinverteixin els diners guanyats a l'exterior**, bé a través de la **generació d'empreses i teixit econòmic que pugui crear llocs de treball** més enllà de la família directa de l'emigrant; i/o en **inversions col·lectives**, per exemple co-finançant iniciatives d'associacions d'emigrants, que contribueixen al **desenvolupament social** de la localitat d'origen, com poden ser **projectes de desenvolupament, programes formatius**, etc.⁴⁷

L'emigrant retornat, que en marxar ha mostrat iniciativa i esperit emprenedor, té capacitat econòmica si li ha anat bé, i és un bon perfil d'emprenedor.

Tenint en compte aquests aspectes, **iniciatives d'assessorament per al desenvolupament d'activitats d'emprenedoria** a l'emigrant, la seva família i/o el retornat, poden tenir una incidència molt positiva; és el cas per exemple del programa "*Emprende con remesas*" al Perú, que s'explica amb més deteniment al següent apartat. També Colòmbia ofereix informació per a emprendre als seus retornats.

D'altra banda, iniciatives que vagin en la direcció **de facilitar la transferència de diners** per vies formals contribuiran tant a un enviament major i més segur com a un registre més fiable, per a conèixer amb detall el volum d'aquest moviment. Abaratir les transferències i minimitzar la pressió fiscal a aquests ingressos és un dels elements que es destaca com a facilitador.

També l'oferta de productes financers o d'estalvi específics per a emigrants i les seves famílies, especialment aquells que puguin ajudar a l'impuls d'un negoci; així com accés

⁴⁵ Dayton-Johnson et al.(2009), op.cit. pàg. 155

⁴⁶ OECD (2006),op.cit, pàg.16

⁴⁷ Keeley (2009), op.cit., pàg- 129, 130

al microcrèdit, són accions que permetran una major arribada de remeses i un millor aprofitament d'aquestes.

4. RECURSOS A CATALUNYA I ESPANYA PER AL RETORN I EL MANTENIMENT DEL TALENT.

4.1. Serveis per a les persones retornades a Catalunya

A Catalunya, les **polítiques d'emigració i les d'immigració es conceben des del mateix organisme**; la Direcció General per a la Immigració, dins el Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya. Aquesta Direcció, que havia nascut per a fer front a l'arribada d'immigrants, recentment ha hagut també de fer front als reptes que planteja la marxa de catalanes i catalans a l'exterior.

Si bé la necessitat d'abordar l'emigració de persones del país és recent, encara ho és més el plantejament de **gestionar i/o promoure el retorn** d'aquestes persones.

La gestió del retorn es va abordar de manera específica amb la creació d'un Pla d'Ajuda al Retorn (PAR), contemplat a la de la Llei de suport al retorn dels catalans emigrats⁴⁸ de 2002. El PAR, segons el decret que aprova el seu desplegament⁴⁹, "consisteix en un seguit d'actuacions i mesures de suport a aquells catalans [...] que decideixen retornar a Catalunya " per treballar o establir-hi la seva residència, i que es troben "en situació de necessitat o desprotecció". Així doncs, la seva **acció no contempla un pla d'acollida generalitzat** per a totes les persones que vulguin tornar, si no un **acompanyament que ajudi a la situació de persones retornades en una situació d'especial vulnerabilitat**.

Per desenvolupar aquest pla, existeix una **Oficina de Gestió Unificada del Pla d'Ajuda al Retorn (OPAR)**. Les seves funcions⁵⁰, definides al decret, l'orienten a ser una oficina principalment de gestió del PAR i de tramitació d'ajuts, no pas d'informació ciutadana o d'atenció integral a l'emigrant retornat. Tot i així, l'oficina publica informació web, els ciutadans interessats s'hi poden acostar presencialment i l'any 2008 publicà una Guia per a les persones retornades.

⁴⁸ Llei 25/2002, de 25 de novembre, de mesures de suport al retorn dels catalans emigrats i llurs descendents, i de segona modificació de la Llei 18/1996.

⁴⁹ DECRET 268/2003 de 4 de novembre de desplegament de la Llei 25/2002, de 25 de novembre, de mesures de suport al retorn dels catalans emigrats i llurs descendents.

⁵⁰ Les funcions de l'Oficina de Gestió Unificada del Pla d'Ajuda al Retorn són:

- a) Verificar formalment les sol·licituds d'atorgament i la documentació que les acompanya.
- b) Elaborar periòdicament un informe d'avaluació sobre el funcionament del Pla d'ajuda al retorn per tal de valorar-ne el desenvolupament i els resultats de l'aplicació.
- c) Coordinar les diferents oficines d'organismes públics catalans situades a l'estranger per tal de donar a conèixer aquesta Llei al nombre més gran possible de catalans emigrats i utilitzar aquesta xarxa per facilitar l'execució de tràmits des de l'estranger.
- d) Les altres establertes per via reglamentària

Posteriorment, la Llei d'Acollida⁵¹ aprovada pel parlament de Catalunya el 2010, planteja la necessitat d'oferir serveis d'acollida als immigrants i als retornats de forma conjunta, i la creació de **l'Agència per a les migracions**, que ja en el seu nom deixa de fer referència només a una de les direccions de la migració (d'arribada). Els serveis d'acollida han de ser oferts des dels municipis, tant a les persones immigrades com retornades.

Malgrat tot, **l'oferiment d'aquests serveis al col·lectiu de catalans retornats és molt incipient**; prova d'això és, per exemple, que al web de la Generalitat "Guia d'acollida", l'apartat dedicat als "catalans retornats" apareix al mapa web des de finals de 2013⁵².

De la mateixa manera, la majoria de **plans d'acollida municipals** no contemplen al retornat, ja que estan basats en l'anterior Pla de Ciutadania i Immigració (2009-2012) de la Generalitat de Catalunya, que no feia encara referència a l'emigració i retorn de catalans.

S'estan fent, però, algunes passes en aquesta direcció. L'Ajuntament de Barcelona va anunciar recentment una reorientació del SAIER⁵³, fins ara servei d'atenció a immigrants, estrangers i refugiats, amb la inclusió a partir de desembre 2013 d'assessorament a persones que volen emigrar i a immigrants que volen tornar al seu país; no contempla, però, l'acollida a persones retornades. En canvi, altres oficines municipals, com és la Oficina d'Habitatge, contemplen ajuts específics per a persones que gaudeixen de la condició oficial de català retornat.

Com a conclusió, els serveis amb què poden comptar els catalans emigrants retornats per a facilitar el seu procés de retorn, es poden resumir en:

- OPAR, principalment per a la tramitació d'ajuts econòmics i el reconeixement de la condició d'emigrant retornat.
- Serveis generalistes d'orientació i assessorament a la població.
- Serveis locals d'acollida orientats inicialment a immigrants, progressivament en vies d'adaptació per a acollir els retornats. La possibilitat d'accés a aquests serveis per a persones retornades és, doncs, molt desigual en el territori.
- Altres serveis concebuts principalment per a població immigrada, com el SARU (Servei d'Assessorament al Reconeixement Universitari), per a la convalidació de titulacions estrangeres.

4.2. Serveis per a les persones retornades a Espanya

⁵¹ LLEI 10/2010, del 7 de maig, d'acollida de les persones immigrades i de les retornades a Catalunya.

⁵² www10.gencat.cat/WebAcollida/AppJava/ca/Menu_Principal/Serveissocials/Retorn_catalans.jsp?sub=1&pag=tcm:393-87708-64

⁵³ La Vanguardia, 13/11/2013 "El SAIER s'adapta als nous hàbits migratoris".

L'estat espanyol també té mecanismes de **reconeixement de les persones retornades**, i contempla **prestacions** però només dirigides a persones inactives (majors de 65 anys, incapacitats, etc...). Són per tant mesures per a garantir les condicions de vida de les persones que retornen, però no dirigides a aquells i aquelles que, en estar en edat activa i/o comptar amb capital per invertir, poden contribuir de forma més visible al desenvolupament econòmic i social del país.⁵⁴

El Ministeri de Treball i Seguretat Social, a través de la Direcció General de Migracions, disposa d'una **Oficina Española del Retorno**, que ofereix informació i resol dubtes a les persones que retornen l'Estat, tant per via telefònica, presencial com a través d'un formulari web.⁵⁵ Ha publicat també una Guia del Retorno.⁵⁶

Un altre exemple el podem trobar a la Comunitat de Madrid, principal destí dels retornats (vegeu dades al punt 1.3), que compta amb una **Oficina de Retorno** virtual.⁵⁷ Aquest servei, ofereix informació diversa a les persones que volen retornar amb la voluntat expressa, indica, d' "evitar que el retorn es converteixi en una segona emigració". A més, es troba en conveni amb l' entitat de recolzament al retornat APOYA⁵⁸, que ofereix un recolzament psicosocial de caire integral.

Existeixen també iniciatives per al retorn o contacte amb professionals molt qualificats i investigadors d'un àmbit concret. El *Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad* ofereix, d'inscriure's en una base de dades, a **professionals sanitaris assistencials que es troben a l'estranger** i volen retornar, per una eventual contractació.⁵⁹ També hi ha constància de la creació al 2008 **d'una oficina de retorn específica per a investigadors biomèdics**.⁶⁰

4.3. Xarxes i iniciatives per a la gestió de la diàspora.

Com s'ha vist anteriorment, la **gestió de la diàspora i el manteniment del contacte amb les persones emigrades** són **elements clau** per a la retenció del talent en cas que el retorn no sigui possible; una oportunitat d'obertura a l'exterior per a les institucions, entitats i empreses del país d'origen; i un element que facilita les possibilitats reals que

⁵⁴ Podeu consultar l'edat de les persones que reben prestació per retorn, i el seu concepte (ancianitat, incapacitat, nens de la guerra) aquí: <http://www.ciudadaniaexterior.empleo.gob.es/es/estadisticas/index.htm>

⁵⁵ Oficina Española del Retorno: C/ José Abascal 39 (28071) Madrid. (Metro L7 i L10) Teléfon de contacte 913631654. Horari d'atenció: de 9 a 14h.

Web: <http://www.ciudadaniaexterior.empleo.gob.es/es/horizontal/oficina-retorno>

⁵⁶ Guia del Retorno (MTSS): <http://www.ciudadaniaexterior.empleo.gob.es/es/pdf/guia-retorno.pdf>

⁵⁷ Oficina de Retorno comunitat de Madrid:

http://www.madrid.org/cs/Satellite?c=Page&childpagename=MadridenosExterior%2FPage%2FPMEX_portadilla&cid=1259168031209&packedaraq=language%3Des&pagename=PMEX_wrapper

⁵⁸ <http://www.apoyarmadrid.org/>

⁵⁹ Pàgina d'accés al formulari: <http://www.msssi.gob.es/profesionales/oficinaRetorno/home.htm>

⁶⁰ <http://uciencia.uma.es/Ureco/Buscadores-y-portales-de-I-D-I/BioIEX-Oficina-de-retorno-de-Investigadores-Biomedicos-en-el-Extranjero>

aquestes persones un dia tinguin la voluntat de tornar al país, aportant tot el coneixement i experiència adquirits fora.

És difícil, però, mantenir aquest contacte sense registres fiables de les persones a l'exterior, especialment dels i les professionals qualificades. A més, és difícil també crear una relació de confiança, si no es recolza aquestes persones amb els reptes que es troben mentre són al país de destí.

Actualment, aquesta gestió es fa sobretot **a partir d'iniciatives privades**, tant per part d'entitats i col·lectius, com d'organitzacions i empreses.⁶¹

Els **casals i associacions culturals** a l'exterior són també un punt de contacte amb les persones emigrades, i han adquirit de forma progressiva un rol d'acollida i assessorament al país de destí.

Finalment, diferents **xarxes de caràcter informal sostingudes a la web i les xarxes socials**, vinculades a necessitats concretes, col·lectius professionals o, en alguns casos a moviments socials i de protesta (per exemple la pàgina de facebook de *Juventud sin Futuro*, que compta amb més de 100 mil seguidors), compleixen actualment la **funció de posar en contacte i vincular les persones emigrades**.

5. EXPERIÈNCIES A D'ALTRES PAÏSOS

A mode d'exemple, a continuació s'exposen algunes accions que han fet països emissors d'emigració –en alguns casos en cooperació amb els països receptors dels seus migrants- per a promoure el retorn o propiciar els impactes positius del fet emigratori.

5.1. Colòmbia

Segons estimacions del seu Ministeri d'afers exteriors, Colòmbia compta amb 4.7 milions de nacionals a l'estranger⁶², entorn un 10% respecte la població que resideix al país (prop de 48 milions)⁶³. Compta amb un programa integral per abordar la qüestió emigratòria i diverses oficines del retornat. A continuació es detallen aquestes iniciatives:

⁶¹ Destaca, per exemple, com a iniciativa totalment privada, la creació per part del diari ARA de la xarxa **CATALAN NETWORK** (catalannetwork.ara.cat, amb quasi 2800 seguidors a twitter), enfocada en l'intercanvi d'experiències i informació, en posar en contacte catalans i catalanes a l'exterior, facilitar la difusió a l'estranger del procés sobiranista, i posar el propi diari a l'abast de persones a tot el món mitjançant promocions a la subscripció.

⁶² Dades extretes del web www.colombianosune.org

⁶³ Segons dades del Departament Administrativo Nacional de Estadística (DANE) www.dane.gov.co

- ⇒ **“Colombia nos une”**: Programa estatal específic de vinculació d’emigrants i ajut al retorn Compta amb una pàgina web d’informació. Inclou projectes de canalització de remeses i de reconeixement de Colombians destacats a l’exterior. L’ajut al retorn es centra sobretot en l’atorgament d’exempcions fiscals, assessorament en empenedoria i altres serveis. Compta amb una *Oficina de Atención al Migrante* a Impales, municipi fronterer amb Equador. Acreditació de titulacions acadèmiques.
- ⇒ **Centro de Referencia y oportunidades para retornados (Bogotà)**: ofereix orientació jurídica, assessorament per a la inserció laboral, assessoria psicosocial, assistència i gestió per a l’escolarització de nens de famílies retornades. També compta amb una *Llar de Pas* on les persones retornades i deportades poden passar els tres primers dies.

5.2. Equador

- ⇒ **Plan retorno per a docents**: El pla preveu la selecció i contractació en el país de residència de nacionals emigrats qualificats per al sector educatiu, sector que és clau per al desenvolupament. Les persones han de complir els requisits i el procediment que la legislació preveu per a poder exercir en el Sistema Educatiu Nacional, però tant la inscripció en el procés com totes les proves, inclosa una prova pràctica, es poden fer al país de residència o en una seu propera.
- ⇒ **“Mi familia, mi país, mi regreso”**: l’OCED destaca com a bona pràctica les diferents iniciatives que el **Banco Solidario** ha engegat (entre d’altres, l’esmentat “mi familia, mi país...”) per tal d’oferir productes financers específics per a migrants i les seves famílies. El banc, enfocat en el microcrèdit per a microempreses, ofereix crèdits per a tornar deutes o iniciar negocis des de fora, i també ofereix crèdits en moneda estrangera. Un dels seus punts forts és l’acord amb els principals bancs a Espanya i Itàlia, el què permet oferir enviament de remeses a baix preu, així com ofertar microcrèdits a l’estranger. També treballa amb cooperatives de crèdit a les zones rurals d’Equador per a garantir que les famílies reben les remeses.⁸

5.3. Perú

- ⇒ **Ley del Retorno** (*Ley de reinserción económica y social del migrante retornado*): Aprovada a principis del 2013 i ampliada amb un Decret elaborat en coordinació amb entitats ciutadanes, es posa en marxa en un context de crisi econòmica internacional per a fer front a la situació especialment precària en la que es troben els emigrants a l’exterior que no poden trobar feina. Va encarada, sobretot, a emigrants que retornen

per necessitat, tot i que contempla accions concretes per a investigadors i professionals.

Contempla excepcions tributàries per a l'entrada al país de vehicle, equipament de la llar i **equipament per a l'exercici professional**, així com accés a diferents **serveis d'assessorament i orientació**. Es tracta d'un Servei d'orientació per a accedir a programes preexistents (de suport per a la recerca de feina, ajuts per a l'accés a l'habitatge, beques d'estudis o convalidació de títols...), per tant, centralitza la informació existent de manera que l'emigrant hi pugui accedir fàcilment. Els serveis referents a beneficis no tributaris depenen del Ministeri d'Afers Exteriors, i les accions d'informació i assessorament es fan principalment a través d'ambaixades i consolats, és a dir, abans de l'inici del retorn. Existeix a més una **pàgina web** dirigida a l'emigrant retornat "**Portal del Retornado**", amb informació sobre la llei i els tràmits relacionats. Les persones que volen accedir-hi ho han de sol·licitar a través de formulari web, indicant des de l'inici a quins programes es voldria acollir, el què ajuda a la seva atenció integral. Un cop acceptada la sol·licitud, la persona rep una **Targeta d'Emigrant Retornat**.

- ⇒ **"One stop Shop"**: Des d'aquest projecte es treballa en col·laboració amb altres països llatinoamericans per a crear espais de "finestreta única" per a oferir orientació als retornats.
- ⇒ **"Emprende con remesas"**: Per afavorir l'ús de les remeses per al desenvolupament econòmic i social, el govern promou un **concurs d'idees de negoci** dirigit tant a familiars d'emigrats que reben remeses com a emigrats retornats amb estalvis. Comprèn assessorament per a l'elaboració de la proposta, i capacitació i acompanyament per a la posada en marxa dels projectes seleccionats. A més d'assistència tècnica, els projectes guanyadors obtindran un ajut financer com a "capital inicial" o "capital llavor" (de 3000 PEN, poc més de 1.000 euros).

5.4. Mèxic

Segons *l'Instituto de Mexicanos en el Exterior*, Mèxic és el primer receptor de remeses de Llatinoamèrica, tot i que el flux de remeses representa només el 2% del seu PIB (enfront el 20% i 19% dels seus propers Hondures i El Salvador, per exemple). Tot i així, representen la font principal d'ingressos per a moltes famílies, de manera que es destinen prioritàriament a manutenció.⁶⁴

⁶⁴ http://www.ime.gob.mx/index.php?option=com_content&view=article&id=45&Itemid=382&lang=en

- ⇒ **Facilitat per a l'enviament de remeses:** El govern mexicà promou la coalició entre cooperatives de crèdit rural, i bancs d'estalvis que estan en xarxes de transferència de diners, incloent 20 empreses d'enviament de diners. Això ajuda a la disponibilitat de les remeses i als fons per a micro-crèdits; permet que les llars en àrees rurals puguin obrir comptes d'estalvi i tinguin accés a opcions de micro-crèdit, incrementant, així, la seva "alfabetització financera".⁸
- ⇒ **Tres por uno México:** programa que vol atraure la inversió de les associacions d'emigrants en el desenvolupament de les zones més vulnerables del país mitjançant el compromís de l'administració de posar 3 dòlars per cada dòlar que aporten els migrants a un projecte. Nascut al departament de Zacatecas l'any 1986, el programa té ara abast estatal. Segons publicava la premsa a l'octubre del 2013, més de dos mil clubs i federacions d'emigrants a l'exterior hi col·laboren o hi han col·laborat, i eren a punt d'aportar-se 31 milions de dòlars a diferents projectes.⁶⁵

5.5. Sud-àfrica

La manca de capacitats ha estat considerada una de les limitacions de la República de Sud-àfrica per a augmentar la seva competitivitat, i està arrelada en la forta desigualtat educativa que hi ha hagut durant un llarg període de temps. El 1998, el *Southern African Migration Project (SAMP)* va comptabilitzar que la població major de 20 anys amb l'educació secundària finalitzada al país ("matriculed") era del 9%, en una àmplia majoria blanca; i la població amb un doctorat se situava en l'1%. En aquest context, la fuga de cervells esdevé un aspecte especialment greu.

- ⇒ **Xarxa SANSA d'experts i professionals a l'exterior:** Exemple àmpliament citat de xarxa d'investigadors a l'estranger, el principal objectiu de la xarxa SANSA és connectar els expatriats altament qualificats amb els seus homòlegs a Sud-àfrica i encoratjar-los a contribuir amb les seves capacitats al desenvolupament del país, sense necessàriament retornar a casa de forma permanent. Jurídicament pren la forma d'una organització no lucrativa, una associació de persones sud-africanes qualificades, independent i a-política. Creada l'any 1998, no només pretén fer front a la fuga de cervells, sinó també a d'altres reptes per al desenvolupament del país.

5.6. Senegal

- ⇒ **Equipaments per a la formació professional:** Exemple de bona pràctica en la implicació de la diàspora en el desenvolupament del país, el projecte està fet a través

⁶⁵ Noticias Univisión, 14-10-2013 <http://noticias.univision.com/article/1705434/2013-10-14/mexico/noticias/remesas-enviadas-de-eeuu-a-mexico-millonaria-inversion-sedesol>

de la cooperació d'una associació d'emigrants senegalesos a Alemanya, amb aportació de fons d'una agència alemanya per al desenvolupament (BMZ). L'objectiu és la creació d'escoles d'oficis que puguin oferir millors perspectives d'ocupació als joves, a les que l'Estat Senegalès ha aportat el professorat.

5.7. Xina (Taiwan)

- ⇒ **Hsinchu Science park:** Creació d'un parc científic a Taiwan: considerat una bona pràctica per al foment del retorn d'emigrants qualificats per l'OCDE, la creació d'aquest espai ha propiciat el retorn de 4500 investigadors taiwanesos. Aquest retornats han contribuït directament a l'èxit del *park* establint-hi 116 empreses d'un total de 384, i s'han implicat el seu posterior desenvolupament aportant les seves habilitats directives i introduint tecnologies innovadores.⁸

6. CONCLUSIONS

1. **La sortida de persones ha augmentat des de l'inici de la crisi.** Aquest augment s'ha donat en tots les grups d'edat, **l'emigració ha passat de ser un fenomen fonamentalment jove, a un fenomen adult**, ja que els emigrants majors de 35 anys superen lleugerament en nombre els emigrants joves des de l'any 2011.
2. Existeixen **poques dades fiables respecte el nombre, destí i perfil de les persones que han emigrat des d'Espanya**, el què dificulta fer-ne un seguiment. No existeixen incentius perquè les persones canviïn el seu empadronament.
3. **Es desconeix el volum de persones qualificades i altament qualificades que han emigrat.** A nivell mundial, s'estima que un 30% dels migrants tenen aquestes característiques.
4. **El procés migratori no és unidireccional.** L'any 2012, **27.675 emigrants de nacionalitat espanyola varen retornar**, segons dades de la *Dirección General de Migraciones*; **34.405** segons dades de l'INE.
5. **El retorn presenta reptes** als que cal donar resposta tant des d'una òptica econòmica, com de creixement del país. Especialment pel què fa a les persones qualificades i altament qualificades, el seu retorn després d'una experiència a l'estranger pot suposar una aportació molt positiva al territori d'origen.
6. **El retornat pot tenir dificultats similars a l'immigrant**, ja que desconeix elements que han canviat durant la seva estada fora, i la **seva xarxa professional al país es pot haver debilitat**. També **necessita temps per a**

- conèixer els serveis a la seva disposició** per a trobar feina, formar-se o emprendre.
7. **Un dels impactes positius de l'emigració l'aporten les remeses** – els diners enviats pels emigrants-. Aporten recursos a les famílies, i a través del seu *efecte multiplicador* contribueixen a l'augment del PIB. La inversió de remeses per a finançar **activitats d'emprenedoria** o en **formes col·lectives de finançament de projectes socials i comunitaris**, és l'ús que té un impacte més beneficiós per al país.
 8. **L'impacte de l'emigració en el mercat de treball** vindrà **marcat pel nivell de formació** de les persones, la **zona d'origen** dels emigrants, o els **nivells d'atur i ocupació**. En un **context de forta desocupació**, com és el cas d'Espanya, s'espera que l'impacte de l'emigració sigui **suavitzar la incidència de l'atur**.
 9. Un dels **impactes negatius de l'emigració** es dona quan marxen **treballadors qualificats o persones amb molt alta qualificació**.
 10. **Els efectes negatius de la marxa de persones qualificades no es veuen compensats per l'enviament de remeses**, ja que, en el cas dels professionals qualificats, n'envien menys quantitat i s'extingeixen en el temps.
 11. **L'emigració de persones qualificades pot portar, però, efectes positius**. En emigrar, la persona adquireix **nous coneixements i crea una xarxa de contactes** que és transnacional. **Si retorna**, de forma temporal o definitiva, **o si manté un vincle amb el país d'origen, els seus coneixements i la seva xarxa aporten valor** al seu país. Hi ha ampli acord en què el **retorn permanent o periòdic**, sigui quina sigui la qualificació de la persona, és la millor manera que les seves capacitats i tot el seu capital (social, cultural, econòmic...) tinguin un impacte positiu per al país.
 12. **L'adquisició de capacitats de la persona en estar a l'exterior, fa que n'augmenti la seva ocupabilitat**.
 13. **Hi ha evidència que els persones retornades, si han pogut estalviar, són més sovint auto-ocupades**. El perfil de l'emigrant encaixa bé amb l'emprenedoria, i diversos països tenen iniciatives per a donar suport a emigrants retornats que vulguin emprendre.
 14. **Els beneficis** en quant a aprenentatge i desenvolupament de capacitats, i per tant en contribució al país en tornar, **no es donen en qualsevol cas**. **Si la persona no ha obtingut una feina adequada a les seves qualificacions** quan era fora, **les seves habilitats es poden haver vist minvades**.

15. Mentre les **condicions econòmiques al país d'origen no canviïn és difícil que les persones decideixin tornar.**

7. PROPOSTES DE LA CECOT

1. **Dissenyar polítiques de gestió de l'emigració.** Aquest és el nou eix clau de la política migratòria al nostre país. Feia molts anys que no s'observaven processos emigratoris, i ara cal gestionar-los perquè no acabin sent un llast per a la nostra economia.
2. **Fomentar la mobilitat geogràfica condicionada a polítiques potents de retorn.** Fomentar l'accés de les persones a d'altres mercats laborals en el exterior té resultats positius. Els treballadors que no troben oportunitats en el seu entorn geogràfic immediat, poden considerar estimulants el fet de marxar a d'altres països per guanyar experiència i, posteriorment, retornar al país d'origen amb un ampli bagatge. Aquest tipus de polítiques d'acompanyament a la mobilitat només tenen sentit, però, si van de la mà de mesures de foment del retorn. D'altra manera, s'estaria fomentant la descapitalització de la nostra economia a nivell de recursos humans, així com la pèrdua de la inversió col·lectiva feta en formació.
3. **Impulsar serveis d'intermediació per treballadors migrats.** Cal disposar de serveis d'intermediació laboral d'abast internacional a l'estil de les borses d'internacionalització o les borses de professionals a l'estranger i facilitar aquests serveis a tota mena de perfils.
4. **Oferir serveis d'orientació laboral previs a la sortida.** L'assessorament i l'acompanyament de la persona abans d'emigrar pren especial importància per a l'èxit de l'experiència migratòria i, per tant, també per al futur impacte en el país d'origen, quan la persona retorna. L'emigració suposa un repte personal important i de vegades difícil. Aspectes com el coneixement de l'idioma del lloc de destí, la informació i preparació abans de marxar, comptar amb acreditació acadèmica o marxar amb una oferta de feina, incidiran en l'èxit de l'aventura.
5. **Gestionar la diàspora.** El contacte amb la diàspora d'emigrants de Catalunya i Espanya resulta difícil en no existir registres fiables de les persones a l'exterior, menys encara dels professionals qualificats. Per ara, aquesta gestió es dona, en part, mitjançant casals i centres culturals a l'exterior. Hi ha algunes iniciatives privades i/o informals que mantenen i dinamitzen xarxes de persones emigrades a través d'internet i les xarxes socials.

6. **Preveure serveis de retorn.** Es té molt poca informació sobre els retornats i la seva inserció al mercat de treball. Calen serveis i eines per al seu seguiment, acompanyament i recollida de dades. A Catalunya i Espanya existeixen diferents serveis per al retornat, oferts per diverses administracions, que inclouen Oficines de Retorn i Guies del Retorn. Són, però, serveis de caire informatiu o de tramitació administrativa, o bé no es distingeixen dels serveis per a immigrants. Els serveis d'orientació, formació i emprenedoria adreçats a emigrants seran importants per tal que aquestes persones es puguin inserir plenament aportant les capacitats adquirides.

7. **Apostar per l'intercanvi de talent entre països.** Foment d'acords/programes que facilitin l'intercanvi de professionals entre empreses de diferents països. Calen ponts bilaterals d'intercanvi de talent. Aquests intercanvis obriran les nostres empreses al món. A més, els acords amb els països que esdevenen destinació preferent dels nostres conciutadans, poden facilitar els processos de formació/pràctiques i la sortida i retorn endreçats dels professionals autòctons.